

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวิมานวัตถุที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในวิมาน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจักได้สำรวจและกล่าวถึงหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวิมานวัตถุของคัมภีร์ ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก อันเป็นเหตุให้บุคคลที่เป็นชายและเป็นหญิงได้บุรีสวิมาน (วิมานของ เทวดาผู้ชาย) และอิตถิวิมาน (วิมานของเทวดาผู้หญิง) ในเทวโลก ทำอย่างไรตามแนวพุทธธรรม จึงได้ วิมานที่พวกเขาและเธอเหล่านั้นได้ ใน ๔ ประเด็นหลักเพื่อให้มองเห็นภาพรวม ได้แก่ การให้วัตถุทาน ตามแนวพุทธธรรม การปฏิบัติตนตามแนวบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ การรักษาศีลตามแนวพุทธธรรม และการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม ดังเนื้อหาสาระรายละเอียดที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ การให้วัตถุทานตามแนวพุทธธรรม

คำว่า “ทาน” หมายถึง การให้ การเสียสละ และการเอื้อเพื่อแบ่งปันสิ่งของของตนเพื่อ เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในทางพระพุทธศาสนาทานแบ่งเป็น ๒ อย่าง หรือ ๒ ประเภท คือ

- ๑) ให้แก่บุคคลหรือให้เจาะจงเฉพาะตัวผู้รับผู้ที่ยกเรียกว่า ปาฏิบุคลิกทาน
- ๒) ให้แก่สงฆ์หรือให้มุ่งแก่ส่วนรวม เรียกว่า สังฆทาน^๑

สำหรับการให้แก่บุคคล ย่อมมีผลที่ไม่เท่ากัน กล่าวคือ “การให้แก่คนชั่วหรือคนมีคุณ ความดีน้อยมีผลน้อย การให้แก่คนมีคุณความดีมากมีผลมาก” แต่การให้ส่วนรวมหรือสงฆ์มีผล มากกว่าให้แก่บุคคลไม่มีกรณีใดๆ จึงสมด้วยพระพุทธพจน์นี้ที่ปรากฏใน สังยุตตนิกายสคาถวรรคว่า “ชนเหล่านั้นมีใจผ่องใสให้ทานข้าวและน้ำด้วยศรัทธาข้าวและน้ำนั้นแลย่อมจะนำไปสู่โลกนี้และ โลกหน้า”

เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้า จึงตรัสสรรเสริญสังฆทานว่าเป็นเลิศ มีผลมากที่สุดดังพุทธ พจน์ที่ว่า “เราไม่กล่าวว่า ปาฏิบุคลิกทาน มีผลมากกว่าของที่ให้แก่สงฆ์ ไม่ว่าโดยประการใดๆ และ พระองค์ตรัสให้ถวายเป็นสังฆทาน

สำหรับคุณลักษณะในการให้ทานของบุคคลนั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่

๑. ให้ทานด้วยศรัทธา
๒. ให้ทานด้วยความเคารพ
๓. ให้ทานตามกาลสมัย
๔. ให้ทานด้วยจิตอนุเคราะห์
๕. ให้ทานไม่กระทบตนและกระทบคนอื่น^๒

^๑ ที.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖.

^๒ อภ.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๙๒/๑๒๓.

๓.๑.๑ องค์ประกอบของทักษิณาทานมีองค์ ๖ ประการ

๑. ฝ่ายทายกผู้ให้ทานประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ก่อนให้ทานก็มีใจยินดี (บุพพเจตนา) กำลังให้ก็ตั้งใจ (บุญเจตนา) และครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบานไม่เสียดาย (อปรปราเจตนา)

๒. ฝ่ายปฏิคาหกผู้รับทานประกอบด้วยองค์ ๓ คือ เป็นผู้ปราศจากราคะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ^๓

ส่วนในชั้นอรรถกถาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “ทานสมบัติ” คือความพร้อมพร้อมความสมบูรณ์ซึ่งทำให้ทานที่ให้บริจาครหรือที่ได้บริจาคล้วนนั้น เป็นทานอันยอดเยี่ยมมีผลมากได้แก่

๑) เขตสมบัติ บุญเขตถึงพร้อม คือ ปฏิคาหกหรือผู้รับทานเป็นผู้ประพฤดีดี ปฏิบัติชอบประกอบด้วยคุณธรรม

๒) ไทยธรรมสมบัติ ไทยธรรมถึงพร้อมคือสิ่งหรือวัตถุให้เป็นของบริสุทธ์ ได้มาโดยชอบธรรมและเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ

๓) จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม คือให้ด้วยความตั้งใจคิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง มีเจตนาบริสุทธ์ทั้ง ๓ กาล ได้แก่ก่อนให้มีใจยินดีขณะให้ก็มีใจยินดีจิตผ่องใส และครั้นให้ทานแล้วก็มีใจเบิกบาน^๔

นอกนั้นก็ยังมีลักษณะของ “สัปปุริสทาน” คือ ทานของคนดีว่ามีลักษณะ ๘ ประการ ได้แก่ ให้สิ่งสะอาด ให้สิ่งประณีต ให้ตามกาล ให้สิ่งที่ควรเลือกแล้วจึงให้ ให้เนืองนิจ ขณะให้จิตเลื่อมใส ให้แล้วเต็มใจ ให้แล้วดีใจ^๕

๓.๑.๒ วัตถุทานอันควรให้ทาน

วัตถุทานอันควรให้มี ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. อนุ นํ ข้าว
๒. ปานํ น้ำ
๓. วตถํ ผ้า
๔. ยานํ พาหนะ
๕. มาลา ดอกไม้
๖. คนธํ ของหอม
๗. วิเลปนํ เครื่องแต่งประดับ
๘. เสยฺยํ ที่นั่ง ที่นอน
๙. วสกํ ที่พัก ที่อาศัย
๑๐. ปทีเปยฺยํ ประทีป เครื่องให้แสงสว่าง^๖

^๓ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๐๘/๔๘๖.

^๔ ม.อุ.อ. (บาลี) ๒๕๑.

^๕ ม.อุ.อ. (บาลี) ๒๕๑.

^๖ อัง.อญฺญก. (บาลี) ๒๓/๕๒/๕๐.

๓.๑.๓ การให้วัตถุทานตามที่ปรากฏในวิมานวัตถุ

การให้วัตถุทานที่จะสมบูรณ์ครบถ้วนจะมีผลมากอาานิสงส์มากต้องประกอบด้วยองค์แห่งการให้ทาน มี ๔ อย่าง^๗ ได้แก่

๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุคือบุคคลผู้เป็นที่ตั้งที่รองรับทานหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เขตตสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยเขตคือ นา หมายถึง นาบุญในที่นี้ทั้งวัตถุและเขตทานหมายถึงทักษิณียบุคคล ผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมาบัติ

๒. ปจยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่จะให้ทานต้องบริสุทธิ์ได้มาโดยชอบธรรมมากน้อยไม่สำคัญ

๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือต้องมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล ได้แก่ก่อนให้ กำลังให้ และหลังให้ เรียกว่า “ปุพพเจตนา” กำลังให้ “มฺยจนเจตนา” ให้แล้ว “อปฺราปรเจตนา” ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอังกูรเปตวัตถุตอนหนึ่งว่า

ปุพฺเพว ทานา สมฺโน ททํ จิตฺตํ ปสาทเย

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยถญฺญสฺส สมฺปทา

ก่อนให้ก็มีใจดี เมื่อกำลังให้ก็มีใจผ่องใส ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน นี่คือบุญสัมปทา

๔. คณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษคือผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษ เช่นออกจากรนิโรธสมาบัติมาใหม่ๆ

หลักการให้วัตถุทานเท่าที่ปรากฏในวิมานวัตถุนั้น ผู้วิจัย ได้รวบรวมได้จากวิมานวัตถุ ๔ เรื่องตัวอย่าง ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่องวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะเทพธิดาได้ทูลตอบคำถามของพระพุทธเจ้าที่ตรัสถามถึงสาเหตุที่ได้รับวิมานว่า

“ชาติก่อนหม่อมฉันเกิดเป็นมนุษย์

อยู่ในหมู่มนุษย์ในมนุษย์โลก

ได้เห็นภิกษุหลายองค์ผู้เหน็ดเหนื่อย

กระหายน้ำ จึงขมิขม้น ถวายน้ำให้ทาน”^๘

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องปาริฉัตตกวิมาน กำลังพูดถึงเทพธิดาเจ้าของวิมานที่ใช้มาลัยดอกอโศกบูชาพระพุทธเจ้าทางไปเกิดในชั้นดาวดึงส์เพราะได้นำดอกไม้้อโศกอันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นมากไปมาอันธวันเข้าไปโปรยลงบนพุทธอาสน์ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่^๙

ตัวอย่างที่ ๓ เรื่องกักกุฏกรสทายกวิมาน กำลังพูดถึงคนเฝ้านาผู้ถวายแกงปูแก่พระเถระรูปหนึ่งผู้อาพาธเป็นโรคที่หมอรักษาไม่หายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำให้ฉันอาหารรสปู (กุกกุฏกรสโกชน) ทำให้ได้เป็นวิมานทองคำอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว^{๑๐}

^๗ ม.อุ.อ. (บาลี) ๒๕๑.

^๘ ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖/๖.

^๙ ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๙/๕๗.

^{๑๐} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๔/ ๘๑.

โดยสรุป ผู้ถวายวัตถุทานหรือวัตถุทานในพระพุทธศาสนา เช่น ข้าวน้ำโภชนาหาร ตั้ง ผ้า น้ำล้างเท้า ประทีปคบ ขนมห อ้อย เมล็ดงา สลากภัตร ดอกไม้ เสนาสนะวิหาร เข็ม แกงปู ทำถนนวนานพาหนะ เป็นต้น ย่อมได้อานิสงส์หรือความดีติดตัวไปในสถานที่ต่างๆ เมื่อสิ้นชีพไปแล้วและผลบุญนี้จะเป็นหนทางนำไปสู่สุคติในสัมปรายภพในที่นี้ได้แก่ บังเกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ มีชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น

๓.๒ การปฏิบัติตนตามแนวบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

คำว่า บุญกิริยาวัตถุ นั้น เป็นชื่อของการทำบุญแต่ละอย่างรวมแล้วมี ๑๐ ประเภทด้วยกัน กล่าวโดยสรุปมีเพียง ๓ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และบำเพ็ญจิตภาวนา หรือเรียกง่ายๆ ว่า ทาน ศีล ภาวนา^{๑๑} ดังมีอธิบายต่อไปนี้

๓.๒.๑ ความหมายและประเภทของบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ในพระพุทธศาสนา

คำว่า บุญ หมายถึงการกระทำความดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา^{๑๒} การกระทำความดีความงามต่างๆซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงลงไปว่าเป็นความดีประเภทใดเพียงแต่สิ่งใดก็ตามที่บุคคลประพฤติแล้วก่อให้เกิดความดี^{๑๓} หมายถึงการแสดงถึงบุญในเชิงคุณภาพซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับกลั่นกรองชำระจิตใจ รวมทั้งกิริยาธัมมัสัยของบุคคลให้สะอาดปราศจากความโลภ โกรธ หลง น่ายกย่อง – นับถือ บุญก็คือเป็นหลักแห่งกุศลธรรมในภูมิ๓ เช่นในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลยเพราะบุญเป็นชื่อของความสุข”^{๑๔}

ส่วนคำว่า “บุญในบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง กุศลเจตนา” และคำว่า “บุญกิริยาวัตถุแปลว่าที่ตั้งแห่งการทำบุญหรือการทำความดีเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ”^{๑๕} การเกิดในสวรรค์ก็ด้วยการประกอบบุญกิริยาวัตถุให้เกิดมีในตนบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ มีดังนี้

๑. ทานมัย	ทำบุญด้วยการให้เป็นสิ่งของ
๒. ศีลมัย	ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
๓. ภาวนามัย	ทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกฝนอบรมจิตใจ
๔. อปจายมัย	ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
๕. เวยยาวัจจมัย	ทำบุญด้วยการช่วยชวนช่วยรับใช้
๖. ปัตติทานมัย	ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
๗. ปัตตานุโมทนามัย	ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
๘. ธัมมัสสวนมัย	ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
๙. ธัมมเทศนามัย	ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้

^{๑๑} แก้ว ชิตตะขบ, **คู่มือพุทธศาสนิกชน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๘.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘๑.

^{๑๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๕๐/๘๖.

^{๑๕} ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๒๓๘/๒๗๐.

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม์ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่พุทธองค์ทรงจัดวางหรือประยุกต์ให้เหมาะสม หลักใหญ่ก็ถูกแยกออกจาก ศีล สมาธิ ปัญญาซึ่งเป็นวิธีของมรรคแต่ถูกจัดรูปขั้นตอนใหม่เป็นหลักทั่วไปเรียกว่า บุญกิริยา หรือ บุญกิริยาวัตถุ ซึ่งมีจำนวน ๓ ข้อเช่นเดียวกับไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ จัดสงเคราะห์เข้าในทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการพอสังเขป^{๑๖} ดังนี้

๑. ทาน การให้ ได้แก่ การเผื่อแผ่แบ่งปันเป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่นช่วยเหลือผู้ขาดแคลน ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นการให้ด้านทรัพย์สินสิ่งของ ปัจจัยเครื่องใช้ยังชีพให้ความรู้ศิลปะวิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางดำเนินชีวิต หรือให้ธรรมให้มีความมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกิจที่ต้งามตลอดจนถึงการให้อภัยที่เรียกว่า อภัยทาน

๒. ศีล ความประพฤติดีงาม ได้แก่ ความมีระเบียบวินัยและความมีกิริยามารยาทงดงามโดยเฉพาะเน้นการไม่เบียดเบียนหรือการอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยสงบสุขในสังคมกล่าวคือการไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกันการไม่ละเมิดของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจลบหลู่เกียรติทำลายตระกูลของกันและกัน การไม่หักกร้านลิดรอนอนุผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา สัมปชัญญะที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันและคุ้มตัวไว้ในคุณความดี นอกจากนั้น การรักษาศีลโดยสาระหรือความมุ่งหมาย ในเชิงปฏิบัติ ศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกาย วาจาและอาชีวะ มีการดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วม ช่วยสร้างสรรค์ รักษาให้อื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ต้งามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเกิดปัญญา^{๑๗}

๓. ภาวนา การฝึกปรือ จิตและปัญญา ได้แก่ อบรมจิตใจให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ รู้เท่าทันสังขาร ภาวนานี้ก็คือ สมาธิ และปัญญา ในไตรสิกขาพูดเต็มว่า สมาธิภาวนาและปัญญา ภาวนานั่นเอง มีความหมายคลุมตั้งแต่สมาธิภาวนาที่ให้เพียรละกิเลสเพียรอบรมลูกฝึกกุศลธรรมในหมวดสมาธิ จนมาถึงสมาธิภาวนาและความดำริที่ชอบประกอบด้วย เมตตา กรุณา ในสัมมาสังกัปปะที่เป็นหมวดปัญญา วิธีการแสวงหาปัญญาและทำจิตใจด้วยการสดับธรรม การแสดงธรรมสนทนาธรรม การแก้ไขปลูกฝังความเชื่อความเห็น ความเข้าใจให้ถูกต้อง การเจริญเมตตาและควบคุมกิเลสทั่วไป

สรุปได้ว่า ภาวนาก็คือ ทำมีจิตเป็นสมาธิหรือการมีสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่นอยู่ในเรื่องที่ต้องการให้ใจตั้งไว้เพียงเรื่องเดียว ไม่ให้จิตฟุ้งซ่านออกไปนอกจากเรื่องที่ต้องการให้ใจตั้งนั้น ความตั้งใจตั้งนี้ เป็นความหมายทั่วไปของสมาธิ และก็ต้องมีในกิจการที่จะทำทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น การเล่าเรียนศึกษาหรือการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓) หน้า ๑๑๐.

^{๑๗} แก้ว ชิตตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, หน้า ๑๔๐.

๓.๒.๒ การปฏิบัติตนตามแนวบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่ปรากฏในวิมานวัตถุ

หลักธรรมเรื่องบุญกิริยาวัตถุจัดว่าเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับความประพฤติ ซึ่งทำให้มนุษย์เป็นเทวดา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องในไตรสิกขา ถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาธรรมไปใช้อย่างบริบูรณ์ ฉะนั้นบุญกิริยาวัตถุจึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรม และมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม เมื่อมนุษย์ประพฤติปฏิบัติตามบุญกิริยาวัตถุอันเป็นองค์คุณที่ทำให้เกิดเป็นเทวดาทุกๆคนต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติมรรคในฐานะไตรสิกขาด้วย คุณธรรมที่ทำให้มนุษย์เลือกเกิดในสวรรค์ชั้นใดก็ได้เท่าที่ตนปรารถนาเรียกว่าสัมปทา คือ ความถึงพร้อม

ตัวอย่างการให้ของบุคคล วิมานวัตถุและเปตวัตถุ เป็นตัวอย่างให้วัตถุทานของเทพบุตร เทพธิดาผู้เกิดในสวรรค์ที่ให้ทานในการก่อ และมตัวอย่างการให้ทานวัตถุทานจำนวนมากกล่าวถึงประวัติของพระเถระ พระเถรีครั้งพุทธกาลพูดถึงบุรพกรรมในอดีตชาติของตน ซึ่งในแต่ละองค์ได้ทำกุศลธรรมแตกต่างกันไป ส่วนมากจะเป็นการทำบุญให้ทานแม้วัตถุเพียงเล็กน้อยก็ส่งผลให้ตนเองได้เป็นมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ

ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ในแต่ละตัวอย่าง ผู้วิจัยจะขอตั้งประเด็นคำถามและตอบในขอบเขตดังนี้

๑. ใครให้ทาน
๒. ให้แก่ใคร
๓. ให้อย่างไร
๔. ให้เพื่ออะไร
๕. ให้แล้วได้อะไร

สำหรับตัวอย่างการให้ทานจะยกทานวัตถุ ๑๐ ประการเป็นบทตั้ง ได้แก่ อนัน (ข้าว) ปาน (น้ำ) วตถ์ (ผ้า) ยาน (ยานพาหนะ) มาลา (ดอกไม้) คนธ (ของหอม) วิเลปน (เครื่องลูบไล้) เสยยา (ที่นอน) อวสภ (ที่พักอาศัย) และปทีเปยย (ประทีปโคมไฟ) โดยจะกล่าวถึงกระบวนการให้ทาน ผู้ให้ทาน ผู้รับทาน พฤติกรรมการให้ วัตถุประสงค์และอานิสงส์ของทานดังต่อไปนี้

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการถวายทาน

สำหรับตัวอย่างถวายทานในเรื่อง ปฐมสุณิสาวิมาน คือ วิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะไ้บอกเล่าภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว เป็นวิมานวัตถุอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นหญิงสะไ้ในชาวกุรุงสาวดีได้เห็นภิกษุผู้เป็นพระอรหันตรูปหนึ่งเกิดความเลื่อมใสมาจากเหตุในขณะได้แบ่งขนมถวายด้วยมือตนเอง ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าการถวายขนมก็จัดเป็นทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน

๒. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

สำหรับตัวอย่างการรักษาศีล ที่อาจกล่าวอ้างคือลูขมาวิมาน ใจความโดยย่อกล่าวว่าเป็นวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางลูขมา มีบ้านตั้งอยู่ใกล้ทางออกประตูบ้านชาวประมง เพราะได้รักษาศีล และปฏิบัติธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผลจึงไปเกิดในวิมานให้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา

ตัวอย่างเช่นเรื่อง อุตตราวิมาน^{๑๘} อาจยกมากล่าวอ้าง ใจความของวิมาน ว่าด้วยวิมาน ที่เกิดขึ้นแก่นางอุตตรา ธิดาของปุนณเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์สถ์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพราะได้เจริญภาวนาขณะฟังธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยเกิดเป็นมนุษย์

๔. อปายามัย บุญสำเร็จด้วยการประพต้อ่อนน้อมถ่อมตน

คือ การมีสัมมาคารวะต่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีอายุและช่วยเหลือสังคม ดังอย่าง ที่ ๑ ที่อาจะยกมาอ้าง คือทวารบาลวิมาน^{๑๙} ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่คนเฝ้าประตูผู้ชักชวนคนทำบุญและเป็นคนชาวคฤห์เพราะเป็นผู้คอยเปิดประตูนิมนต์ภิกษุให้เข้ามารับบิณฑบาตที่เรือนนั้น และได้วิมานอันรุ่งเรืองทั่วทิศให้สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร เรื่องนี้ทำให้เห็นว่าการเปิดและปิดประตูถวายแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นสิ่งที่ควรกระทำ

ตัวอย่างที่ ๒ ที่อาจะยกมาอ้าง คือวันทวิมาน^{๒๐} วิมานที่เกิดขึ้นเพราะเหตุทำให้ได้วิมานหลังสิ้นชีวิตไปแล้วของหญิงชาวกรุงสวตถิ นางได้กราบไหว้สมณะที่เดินผ่านหมู่บ้านของนาง เพื่อจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงเกิดศรัทธากราบลงแล้วยืนประครองอัญชลีไว้เหนือศีรษะจนภิกษุเหล่านั้นเดินลืบทาไป วิมานนี้อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื่องด้วยการแสดงอ่อนน้อมถ่อมตนโดยการกราบไหว้พระเถระด้วยจิตที่มีศรัทธาเป็นที่ตั้งจึงทำให้ได้ไปเกิดในสวรรค์

๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยช่วยชวนช่วยรับใช้

เป็นการทำบุญด้วยการช่วยเหลือ เช่นมีการบำเพ็ญประโยชน์และด้วยแรงใจเพื่อส่วนรวม หรือช่วยเหลือเพื่อนบ้านก็เป็นบุญ

ตัวอย่างเช่นเรื่อง อปรกรรมาติวิมาน^{๒๑} กล่าวถึง หญิงคนหนึ่งที่ชวนช่วยช่วยเหลือคนอื่น โดยหลักก็อยู่ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ข้อ ๕ ว่าด้วยมีวิมานอันรุ่งโรจน์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยการช่วยเหลือเพื่อนบ้านจัดทำบุญเลี้ยงพระ

๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น

ทำบุญด้วยการแผ่ความดี หมายถึงตนได้ทำดีแล้วแผ่เมตตาแบ่งส่วนบุญกุศลนั้นไปให้แก่ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดีนั้นด้วย

ตัวอย่างเช่น พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงอุทิศส่วนบุญให้แก่เปรตผู้เคยเป็นบริวารในอดีตชาติ เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมหมู่คณะสงฆ์ได้ให้พร อาหารก็ปรากฏแก่เขาเหล่านั้น แล้วเขาก็ได้ไปเกิดในวิมานทองชั้นดาวดึงส์^{๒๒}

^{๑๘} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๑๕-๑๖.

^{๑๙} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๕/ ๘๒.

^{๒๐} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๙/ ๖๙-๗๐.

^{๒๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๓/๒๔๖.

^{๒๒} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖๖/๙๖.

๗. ปัตตานุโมทนาภัย บุญสำเร็จด้วยการยินดีในความสุขของผู้อื่น

การทำบุญด้วยพลอยยินดีกับผู้อื่นด้วยความเต็มใจจัดเป็นสิ่งที่ควรทำ

ตัวอย่างเช่น เรื่องที่ปรากฏในปายาสีวิมาน^{๒๓} เมื่อพูดถึงผู้ให้ทานในพระพุทธศาสนา ในส่วนของผู้ชาย จะนึกถึงอนาถปิณฑาทศเศรษฐี ท่านถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น แม้แต่เทวดาผู้สิงสถิตย์อยู่ประตูบ้านของท่านก็พลอยอนุโมทนาบุญกับอนาถปิณฑาทศเศรษฐี ด้วยก็ได้วิมานถึง ๒,๐๐๐ ปี มีฤทธิ์รุ่งโรจน์

๘. ธัมมัสสวนภัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

เป็นการทำบุญอันเกิดด้วยการฟังธรรม ฟังธรรมจากบุคคลดี และจากพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ เป็นความดีเป็นสิ่งที่ควรทำ

ตัวอย่างเช่นเรื่อง อุตตราวิมาน^{๒๔} ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นอุตตรา ธิดาของปุนณเศรษฐี ชาวกรุงราชคฤห์ เป็นวิมานที่อันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะขณะเป็นมนุษย์เธอได้ฟังธรรม และปฏิบัติธรรมจนบรรลุสุกาคามีผล

๙. ธัมมเทศนามภัย บุญสำเร็จด้วยการสอนธรรมให้ความรู้

เป็นการทำบุญด้วยการแสดงธรรม หมายถึงการฟังการตักเตือนสั่งสอนจากผู้เป็น บัณฑิต มีพระสงฆ์เป็นแกนนำ

ตัวอย่างเช่นเรื่อง สิริมาวิมาน^{๒๕} ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสิริมา หญิงนครโสเภณี กรุงคฤห์ ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคเจ้าและได้บรรลุโสดาปัตติผล ในคราวเดียวกันกับนางอุตตราบรรลุสุกาคามีผลหลังจากนั้นไปจุติในวิมานทิพย์

๑๐. ทิฏฐชุกัมม บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ตรง

เป็นการทำบุญที่มีการทัศนคติเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ การเปลี่ยนแปลงความคิด ผู้มีฉันทิฏฐิเป็นสัมมาทิฏฐิเข้าถึงพระรัตนตรัย จัดเป็นสิ่งที่ควรทำตามนัยแห่งวิมานวัตถุตัวอย่างเช่น เรื่อง ฉัตตมาณววิมาน^{๒๖} ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ฉัตตมาณพผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เพราะได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าและคลายทิฏฐิเป็นสัมมาทิฏฐิ ประกาศตนขอเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

สรุปได้ว่า การปฏิบัติตนตามแนวบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่ปรากฏในวิมานวัตถุ พบว่ามีการให้ ทาน เช่น ข้าวน้ำโภชนาหาร เสื้อผ้า เป็นทาน การรักษาศีล เช่น อุโบสถศีล การเจริญภาวนาและการ ปฏิบัติธรรมทั่วไป การอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ทะนงตนหรือข่มคนอื่น การช่วยเหลือคนอื่นในยามตกทุกข์ ได้ยาก การเฉลี่ยความสุขหรือบุญแก่คนอื่น คือ เมื่อตนได้ดีก็แบ่งปันสิ่งดีๆ แก่เพื่อนมนุษย์ เช่น สิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ การทำจิตให้ยินดีในเมื่อคนอื่นประสบกับความสุขหรือ ความสำเร็จในชีวิต การหมั่นฟังธรรม สนทนาธรรมกับผู้รู้มักปราชญ์อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญา รู้จริง การแสดงธรรมหรือบรรยายธรรม และการทำความเห็นให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

^{๒๓} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗๓/๑๐๐.

^{๒๔} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๑๕-๑๖.

^{๒๕} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖/๑๖-๑๙.

^{๒๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๑๐/๔๕๙-๔๖๑.

๓.๓ การรักษาศีลตามแนวพุทธธรรม

ศีล เป็นเรื่องของการเว้นชั่วหรือเว้นจากข้อห้าม สำหรับเป็นเครื่องรักษา “กาย” และ “วาจา” ให้ปกติเรียบร้อย ในจริยธรรมระดับศีลเพียงแค่นี้ก็ไม่นับว่าผิดศีล ต้องลงมือกระทำไปจริง ทางกายและทางการพูดจา จึงจะถือว่าเป็นการล่วงละเมิดศีล ผิดศีล ศีลเป็นกฎกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ มีหลายระดับ คือ ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาสทั่วไป ศีล ๘ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาสผู้ต้องการฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไปในบางโอกาส หรือสำหรับฆราวาสที่มีศรัทธาบางคน จะรักษาเป็นประจำก็ได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “คหฺณฐศีล” หรือ “อุโบสถศีล” ศีล ๑๐ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสามเณรและสามเณรี เพื่อฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไป เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อนุสสมันศีล” ศีล ๒๒๗ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดกายและวาจาสำหรับพระภิกษุทั้งหลาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภิกษุศีล” และศีล ๓๑๑ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดกายและวาจาสำหรับพระภิกษุณีทั้งหลาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภิกษุณีศีล”^{๒๗} จึงควรศึกษารายละเอียดของศีลดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ความหมายของศีลในพุทธทัศนะ

คำว่า ศีล ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพื่อรักษา กาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ^{๒๘}

คำว่า ศีล ยังมีชื่ออีกอย่างว่า วิริติ คือการงดเว้นจากทุจริต, การเว้นจากกรรมชั่ว มี ๓ ประการ^{๒๙} ได้แก่

๑. สัมปัตตวิริติ เว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้าหรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบในโอกาส คือไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่สมทานสิกขาบโง่โง่ แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่วนึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัยหรือคุณวุฒิอย่างนี้ไม่ควรกระทำความชื่อนั้นแล้วดเว้นเสียไม่ทำผิดศีล

๒. สมาทานวิริติ เว้นด้วยการสมาทานคือ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อนโดยได้รับศีลคือสมาทานสิกขาบโง่โง่แล้ว กังวลตามที่ได้รับสมาทานนั้น

๓. สมุจเฉทวิริติ หรือ เสตุฆาตวิริติ เว้นด้วยตัดขาดหรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด คือ เว้นความชั่วของพระอริยเจ้าทั้งหลายอันประกอบด้วย อริยมรรค ซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆเสร็จสิ้นแล้วไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย และในวิริติ ๒ ข้อแรก ยังไม่อาจวางใจแน่นอน วิริติ ข้อที่ ๓ จึงจะแน่นอนสิ้นเชิง

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เจตนา หิ ภิกขเว สิลฺ วทามิ” “ภิกษุทั้งหลายการมีเจตนางดเว้นนั้นแหละเป็นตัวศีล”^{๓๐} ศีล เป็นระบบความประพฤติถือว่าเป็นธรรมด้วยเช่นกันเช่น ศีล ๕ บาลี ขึ้นเดิมเมื่อกล่าวถึงความประพฤติของคนทั่วไป

^{๒๗} อภิญญวัฒน์ โพร้สาน, พุทธศาสนแนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

^{๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๕.

^{๒๙} ที.สี.อ. ๑/๓๗๗.

^{๓๐} ที.สี.อ. ๑/๓๗๗.

ผู้วิจัย ได้นำรายละเอียดของศีล มาแสดงไว้ ดังนี้

ก. ศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดิฉิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชชพมาทภูฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา

อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๓๑}

ศีล ๕ นี้ เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของมนุษย์ มีจุดหมายที่เหมือนกันก็คือการมีชีวิตไม่มีโทษภัยอยู่ในสังคมที่ปกติสุขจึงสร้างกฎระเบียบขึ้นในสังคม ศีล ๕ ในสังคมปรากฏชัดเจน “เป็นระเบียบปฏิบัติของสังคม ได้แก่ การทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลซึ่งมีประโยชน์และอันสงสยอย่างต่อเนื่อง ท่านจึงกล่าว ว่า “ปญสิล สัพพกาลิก” หมายความว่า ศีล ๕ เป็นของมีอยู่ตลอดกาลทุกยุคทุกสมัย ซึ่งมีกล่าวไว้ใน คัมภีร์ชั้นอรรถกถาหลายคัมภีร์ว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือแม้มิได้เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ศีลมี องค์ ๕ และองค์(กรรมบถ) ๑๐ นี้ก็มีอยู่ในโลกแต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายบ้าง พระพุทธสาวกทั้งหลายบ้าง ทรงชักนำและชักชวนให้สมาทานศีลนั้นๆ ในกาลใด สมัยใด เมื่อพระพุทธเจ้ามิได้เสด็จอุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายบ้าง ท่านสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ประพฤติธรรมเป็นกรรมวาทีบ้าง พระจักรพรรดิมหाराชาบ้าง พระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลายบ้าง ต่างชักชวนและทรงชักจูงประชาชนให้สมาทานศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น^{๓๒}

ข. ศีล ๘

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือตั้งใจงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้
๓. อพฺรหมจริยา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจงดเว้นจากการประพฤติไม่เป็นพรหมจรรย์
๔. มุสาวาทา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทาน สิกขาบท คือ ตั้งใจงดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชชพมาทภูฐานา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจงดเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ในเพราะสุรา เมรัย และของมึนเมา

๖. วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาบท สมาธิยามิ
ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

^{๓๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๓๒} แก้ว ชิตตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

๗. นจกคิตวาทิตวิสุกทสสนมาลาคนเลปนธารณมณฑนวิภูสนภูฐานา เวมณี
สิกขาบท สมาธิยามิ

ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม
ดนตรี และการที่เป็นข้าศึก เว้นจากการตัดทรงดอกไม้ ใช้ของหอม ใช้เครื่องประเทืองผิว เครื่องเสริม
ทรง เครื่องประดับและเครื่องตกแต่ง

๘. อุจจาसनมหาสยนา เวมณี สิกขาบท สมาธิยามิ^{๓๓}

ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ ตั้งใจเว้นจากที่นอนที่นุ่งสูงและที่นอนที่นุ่ง
ใหญ่

ศีล ๘ เป็นความประพฤติที่สูงกว่า ๕ ในบาลีจะมีปรากฏคำว่า “อภฺรฺชฺคสมนฺนาคํ
อุโปสถ” แปลว่า อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นศีลที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาทุกวันพระ
ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม คือ ขึ้นและแรม ๘ ค่ำ หรือ ทั้งขึ้นและแรม ๑๕ ค่ำ ถ้าเป็นเดือนคี่จะมีเพียง
แรม ๑๔ ค่ำ และศีล ๘ นั้น นิยมรักษาดลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายก็เพื่อขัดเกลาจิตใจ
ให้ประณีตยิ่งขึ้นในการกำจัดกิเลสอย่างหยาบและมีข้อกำหนดที่ละเอียดอ่อน ศีลชนิดนี้จะเน้นที่ความ
ประพฤติมากขึ้น

ค. ศีล ๑๐

๑. ปาณาติปาตา เวมณี เว้นจากการทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกต่ำล่วงไป
๒. อทินนาทานา เวมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้
๓. อพฺรหมจฺริยา เวมณี เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์
๔. มุสาวาทา เวมณี เว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺฐานา เวมณี เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความประมาท

๖. วิกาลโภชนา เวมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. นจกคิตวาทิตวิสุกทสสนา เวมณี เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี
และ การละเล่นที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
๘. มาลาคนธวิเลปนธารณมณฑน วิภูสนภูฐานา เวมณี เว้นจากการตัดทรง
ตกแต่งด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องลูบไล้อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว
๙. อุจจาसनมหาสยนา เวมณี เว้นจากที่นุ่งและที่นอนอันสูงใหญ่ ทรูหราพุ่ม
เฟื้อย

๑๐. ชาตรูปฺรชตปฏิกฺคหฺนา เวมณี เว้นจากการรับทองและเงิน^{๓๔}

ศีล ๑๐ นั้น เป็นสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นตามฐานะของบุคคลโดยมุ่งให้
ผู้ประพฤติรักษาเป็นประจำ ผู้ที่ประพฤติศีลระดับนี้ ได้แก่ สามเณร (เชื้อสายสมณะ) จึงจัดเป็นศีล
สำหรับบรรพชิตที่มีความแตกต่างจากคฤหัสถ์ตรงที่ศีลข้อ ๑๐ เพราะบรรพชิตย่อมไม่เกี่ยวข้องกับ
ทรัพย์สินโดยเฉพาะเงินทอง ศีล ๑๐ นี้ถ้าบุคคลทั่วไปมีความประสงค์จะประพฤติปฏิบัติก็ย่อมสมาทาน
ได้ด้วยเช่นกัน

^{๓๓} อก.อภฺรฺชฺค. (บาลี) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓.

^{๓๔} ขุ. (บาลี) ๒๕/๒/๑.

ง. ศิล ๒๒๗

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ๒๒๗ ข้อสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล^{๓๕} “หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่าวนิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้นเพราะภิกษุรูปใดทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อนั้นพระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท” และทรงลงโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามความผิดไว้หนักบ้างเบาบ้าง เรียกว่าอาบัติ (ความต้องการ) ดังนั้นสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์มี ๒๒๗ ข้อ ได้แก่

ปาราชิก ๔, สังฆาทิเสส ๑๓, อนียต ๒, นิสัคคียปาจิตติย ๓๐, ปาจิตติย ๙๒, ปาฏิเทสนียะ ๔, เสขียะ ๗๕, อธิกรณสมณะ ๗

พระวินัยบัญญัติที่ปรากฏในพระปาฏิโมกข์ มีวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติสำหรับพระภิกษุ เพื่อป้องกันความเสียหายอันจะเกิดแก่ภิกษุหรือเกิดแก่สงฆ์หมู่ใหญ่ ความมุ่งหมายหลักก็คือ เพื่อความเรียบร้อยแห่งสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

๓.๓.๒ การรักษาศีลตามที่ปรากฏในวิมานวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ มีนัยสำคัญในเชิงกว้างมีความหมายครอบคลุมทั้งที่เป็นบุญ (ทาน) ศีลและภาวนา ส่อถึงความดีขั้นที่ประณีตขึ้นไปจากรูปแบบ พิธีกรรม หรือการกระทำความดีทั่วไป ตัวอย่างเช่น

๑. หลักทาน คือ ถึงพร้อมด้วยวัตถุสัมปทา ปัจจัยสัมปทา เจตนาสัมปทา และคุณาติเรกสัมปทา ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้น

๒. หลักศีล คือ การรักษาศีล ๕ กัฏฐี ศีล ๘ หรืออุโบสถศีลก็ดี คือความตั้งใจงดเว้นจากบาปอกุศลทั้งหลายยอมส่งผลให้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตายแล้วให้เกิดในสุตโลกสวรรค์จนบรรลุนิพพานชั้นสูงสุดคือพระนิพพาน ทำให้หยุดการเวียนว่ายตายเกิดได้ในที่สุด

๓. หลักภาวนา คือ เจริญสมถกัมมัฏฐานเพื่อให้ได้สมาธิเกิดกัมมัฏฐาน แล้วใช้สมาธิและภาวนาฐานเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือใช้ปัญญาขณะจิตว่างพิจารณาสภาวธรรมต่างๆ ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริงจนบรรลุนิพพานชั้นสูงสุด คือ พระนิพพาน

ฉะนั้น จึงมีเรื่องแปลกที่ผู้ให้ทาน รักษาศีลและภาวนาได้รับอานิสงส์มากมายเห็นบ้านนี้ดังตัวอย่างสำหรับผู้รักษาศีล ย่อมมีวิมานตามบุญกุศลต่างๆ กัน สมด้วยพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วัชรกัณฐกสูตรว่า

๓.๓.๒.๑ การรักษาศีล ๕

มีตัวอย่างผู้ได้รับศีล ๕ ในวิมานวัตถุ ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างเช่น อุตตราวิมาน^{๓๖} คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุตตรา ใจความลำดับที่สื่อถึงสาเหตุก็คือว่า เมื่อก่อนดิฉันยังครองเรือนอยู่ดิฉันไม่มีความไม่มี ความตระหนี่ ไม่ตีเสมอไม่โกรธริษยา อยู่ในโอวาทของสามีไม่ประมาทเป็นนิจในวันอุโบสถ ข้าพเจ้าเข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตลอดวัน ๑๔ คำ วัน ๑๕ คำ และวัน ๘ คำ แห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ (วันรับวัน

^{๓๕} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๙.

^{๓๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๑๕-๑๖.

ส่ง) สำรวมในศีล ระมัดระวัง จำแนกทาน เข้าอยู่ประจำ เว้นจากปาณาติบาต, งดเว้นจากความเป็นขโมย ไม่ประพฤติล่วงประเวณี เว้นจากการพูดเท็จห่างไกลจากดื่มน้ำเมา ยินดีในสิกขาบททั้ง ๕ ดิฉันเป็นผู้ลาดในอริยสัจธรรมเป็นอุบาสิกาของพระโคม ผู้มีจักขุทรงพระยศ ดิฉันนั้นเป็นผู้มียศโดยยศ เพราะศีลของตนเอง ดิฉันได้เสวยผลบุญแห่งบุญของตนอยู่จึงมีสุขใจสุขกายไร้โรค เพราะบุญนั้น ดิฉันจึงมีวรรณะเช่นนี้

๓.๓.๒.๒. การรักษาศีลอุโบสถ

คำว่าอุโบสถเป็นศัพท์บัญญัติทางพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท^{๓๗} คือ

๑. อุโบสถสำหรับภิกษุสงฆ์ ได้แก่ การสวดปาฏิโมกข์ของพระภิกษุสงฆ์ทุกครั้ง เดือน คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ ของทุกๆครั้งเดือน โดยการเรียกการประชุมสวดปาฏิโมกข์ (การทำอุโบสถ) อุโบสถสังฆกรรมเพื่อเป็นเครื่องชักฟอกรองตรวจสอบความบริสุทธิ์ทางพระวินัยบัญญัติของพระสงฆ์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอุโบสถสามีแก่พระสงฆ์เพื่อเป็นพุทธบัญญัติและจัดเปื้ออริยสิกขา คือการศึกษาในอริยศีล คือปฏิบัติสำหรับฝึกฝนอบรมในทางความประพฤติขั้นสูง ได้แก่ ปาฏิโมกข์สังวรศีลศีลในการสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นที่ข้อพระพุทธเจ้าทรงห้ามทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วก็ไม่มีใครสามารถบัญญัติได้

๒. อุโบสถสำหรับคฤหัสถ์ แปลว่าการอยู่จำ การเข้าจำ หมายถึงการรักษาศีล ๘ และบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างอื่นที่สมควรมีพึงพระธรรมเทศนาเป็นต้นของคฤหัสถ์อันมีลักษณะเป็นการอยู่จำ คือหยุดประกอบกิจการงานของฆราวาส เช่น ทำนา ทำไร่ เป็นต้น ชั่วคราวเพื่อบำเพ็ญกุศลกรรมทำความดีพิเศษตามหลักพระพุทธศาสนาในกาลที่กำหนดนิยม คือ วันขึ้นแรม ๘ ค่ำ วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ วันดับ ๑๔-๑๕ ค่ำ

อุโบสถที่จะกล่าวรายละเอียดในที่นี้ คือ อุโบสถสำหรับคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญของพุทธบริษัท

ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าอุโบสถนั้นมีปฏิบัติกันมาก่อนแล้ว และเป็นชื่อของวันที่เจ้าลัทธิอื่นๆกำหนดไว้เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมตามลัทธิของตน ด้วยการงดอาหาร ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกจึงทรงบัญญัติอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์ เพราะฉะนั้นจึงกำหนดอุโบสถตามกาลได้ ๒ ประเภท คือ

๑. อุโบสถนอกพุทธกาล ได้แก่ การเข้าจำศีลด้วยงดอาหารตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้ว ในวันที่กำหนด

๒. อุโบสถสมัยพุทธกาล ได้แก่ อุโบสถที่เป็นพุทธบัญญัติ อันประกอบด้วยสรณคมน์และองค์ ๘ มีปาณาติบาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตก ล่วง) เป็นต้น คือ ต้องตั้งอยู่ในสรณคมน์ก่อนแล้วจึงรักษาศีล ๘ หรืออุโบสถ

^{๓๗} อย.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓.

ประเภทแห่งอุโบสถศีลตามวันที่กำหนดรักษา มี ๓ ประเภท

๑. ปกติอุโบสถ อุโบสถตามปกติ หมายถึง อุโบสถที่รักษาตามปกติชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง
๒. ภาวนาอุโบสถ อุโบสถของผู้อยู่ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาครั้งหนึ่งๆ ถึง ๓ วัน คือ รักษาในวันอุโบสถตามปกติวันหลังเป็นวันรับและ ๒ คืน วันที่ ๓ ก็เป็นวันส่ง
๓. ปาฏิหาริย์ปักษอุโบสถ อุโบสถที่พึงทำไป คือ อุโบสถศีลที่รักษาตลอดปาฏิหาริย์ปักษ

มีตัวอย่างของผู้รักษาศีลตามที่ปรากฏในวิมานวัตถุ ดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่อง ภัททิยธิดาวิมาน^{๓๘} ใจความว่า เป็นวิมานที่เกิดขึ้นแก่ทางภักกาอุบาสิกา เพราะขณะเป็นมนุษย์เธอได้พึงธรรมปฏิบัติอยู่ในกุศลกรรมบถ เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ตลอดจนเป็นผู้รักษาศีลอุโบสถศีลประจำและได้ถวายภัตตาหารแด่ท่านสารีบุตรเถระและท่านมหาโมคคัลลานะ นางจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เที่ยวชมสวนนันทวันอันรื่นรมย์

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องอุโบสถวิมาน^{๓๙} คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุบาสกาอุบาสิกา นางเป็นคนเมืองสาเกต และได้ปฏิบัติธรรมรักษาศีลอุโบสถศีลเป็นประจำและยังได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ แต่เป็นผู้มีจิตผูกพันกับทิพยสมบัติในสวนนันทวันชั้นดาวดึงส์จนเกินไป ไม่ได้ปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้น ภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๖๐,๐๐๐ ปีทิพย์ แล้วกลับมาเกิดในมนุษย์โลกและนางก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลในภพที่เกิดนั้น

ตัวอย่างที่ ๓ เรื่องนาควิมาน^{๔๐} มีใจความโดยย่อว่า เป็นมนุษย์ในหมู่มนุษย์ได้เป็นอุบาสกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตบแต่งจากปาลมตติบาต งดเว้นจากอกุศลนาทาน ไม่ดื่มน้ำเมาไม่กล่าววาจาเท็จและยินดีในภรรยาของตนมีจิตใจเลื่อมใสและบริจาคข้าวน้ำอันไพศาลโดยเคารพและได้รักษาศีลอุโบสถ พังธรรมเป็นประจำเพราะบุญนั้นผลนี้ จึงทำให้ได้วิมานอย่างที่เห็น

ฉะนั้น สารสำคัญของศีล จึงสำคัญสามารถที่จะทำให้บุคคลมาเกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรม และไปจุติเป็นเทวดาในวิมาน ได้รับานิสงส์ของศีลตามฐานะที่ตนปฏิบัติได้จริงเช่น คฤหัสถ์มีศีล ๕ พระภิกษุมีสีล ๒๒๗ เป็นต้น ศีล จึงยังประโยชน์แก่บุคคลทั้งในโลกนี้คือ ได้รับความเย็นใจว่าตนไม่ได้กระทำความผิดด้านศีลธรรม แม้ในโลกหน้าก็เชื่อว่าตนได้บำเพ็ญศีลอย่างเต็มความสามารถแล้ว

๓.๔ การปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม

การปฏิบัติธรรม เป็นอีกแนวทางการทำบุญในพระพุทธศาสนา แต่ว่าไม่ได้ใช้วัตถุเหมือนการให้ทาน เพียงแต่จะต้องระมัดระวังจิตใจให้อยู่เป็นปกติเกิดศรัทธาในบุญกุศลทั้งหลาย ในงานวิจัยนี้ หมายถึงการปฏิบัติของเหล่าเทวดาในวิมานวัตถุ เช่น บางตนมีจิตศรัทธาในพระรัตนตรัยแล้ว พังธรรมสำเร็จธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคล เป็นต้น ดังจะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไป

^{๓๘} พุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๒๒/๒๖.

^{๓๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๔/๒๙-๓๐.

^{๔๐} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๑/ ๕๘.

๓.๔.๑ ความหมายของการปฏิบัติธรรม

คำว่า “ธรรม” (Dhamma) หมายถึงสภาพที่ทรงไว้ ซึ่งความจริงธรรมชาติศีลธรรม นอกจากนั้น คำว่า “พระธรรม” (The Doctrine) ยังหมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้แล้ว เหมือนธรรมที่พระองค์ได้ตรัสไว้แล้วมีลักษณะ ๖ อย่าง^{๔๑} คือ

- ๑) สวากขาโต เป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
- ๒) สันทิฏฐิโก เป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติพึงเห็นด้วยตนเอง
- ๓) อกาลิโก ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา
- ๔) เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดู
- ๕) โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา
- ๖) ปัจจัตตังเวทิตัพโพวัญญู อันวินญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตนเอง

โดยแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ รูปธรรมและนามธรรม นอกจากนั้น ก็จัดเป็น

๑. โลภียธรรม ธรรมที่เป็นวิสัยของโลก

๒. โลกุตตรธรรม คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ซึ่งเป็นธรรมอันมิใช่วิชัยของโลก^{๔๒}

อย่างไรก็ตาม คุณค่าของพระธรรม ก็คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม ย่อมได้รับอานิสงส์โดยไม่ตกไปในที่ชั่ว ได้รับแต่ความสุขความเจริญแก่การปฏิบัติโดยส่วนเดียวส่วนบุคคลบางคนประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่ แต่ถึงความพินาศ หรือความเสียหายต่างๆ เช่น ถูกราชภัย อัคคีภัย อุทกภัย หรือโจรภัย เป็นต้น นั้นอาจเป็นเพราะอกุศลกรรมเก่าที่เขาได้กระทำไว้ในปางก่อนตาให้ผลทันในอภัพชาติปัจจุบัน หรือเป็นเพราะได้กระทำความเสียหายอันเป็นสาเหตุแห่งกรรมนั้นๆ อีกอย่างหนึ่ง เพราะกรรมอย่างหนึ่งๆ ย่อมมีคุณานิสงส์จำเพาะข้อนั้นๆ มิใช่ว่าประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งแล้วจะคุ้มโทษภัยไปได้ทั้งหมด คำว่า “ชั่ว” จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ที่ชั่วในภพนี้ ได้แก่ พันธนาการ (เรื่อนจำ) ราชภัย อัคคีภัยและโจรภัย ตลอดจนถึงความทุกข์ยากต่างๆ และ (๒) ที่ชั่วในภพหน้า ได้แก่ อบายภูมิ คือ การตายไปเกิดอยู่ในที่อันหาความเจริญมิได้ มีแต่ความเสื่อมฝ่ายเดียว มี ๔ ภูมิ ได้แก่ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย^{๔๓}

ฉะนั้น การปฏิบัติธรรม หมายถึงการปฏิบัติตามธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยน้อมนำธรรมมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หลักธรรมที่ชาวพุทธที่นำมาปฏิบัติ นั้น มีทั้งระดับต้น ระดับกลางและระดับสูง หรือมี ๓ ชั้น ๓ ระดับ คือ ธรรมะระดับต้น ธรรมะระดับกลาง ธรรมะระดับสูง^{๔๔}

ธรรมะระดับต้น ได้แก่ ธรรมะขั้นพื้นฐานหรือธรรมะระดับศีลธรรมสำหรับควบคุมวิบากกรรมกิเลสที่แสดงออกทางกายและวาจา ซึ่งชาวพุทธทุกคนควรมีประจำจิตเช่น การมีหิริโอตตัปปะ การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล การละเว้นทุจริต ๓ ประพฤติสุจริต ๓ หรือประพฤติตามหลัก

^{๔๑} อก.ฉก. (บาลี) ๒๒/๒๘๑/๓๘๑.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๕.

^{๔๓} แก้ว ขิดตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, หน้า ๓๓.

^{๔๔} ภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, พุทธศาสนแนวปฏิบัติเพื่อชีวิต (Buddhism Practices for a life), หน้า ๒๑๔.

กุศลกรรมบถ ๑๐ การมีพรหมวิหารธรรม ๔ การมีหลักธรรมสังคหวัตถุธรรม ๔ คือ โอบอ้อมอารี วาจาไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตนสม่ำเสมอ และการมีหลักธรรม สำหรับผู้ครองเรือนหรือ ฆราวาสธรรม ๔ คือ ความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น ความรู้จักบังคับข่มจิตข่มใจของตนเอง ความรู้จักอดทนอดกลั้น และความรู้จักเอื้อเฟื้อ สละให้เป็นและสละความชั่ว เป็นต้น

ธรรมะระดับกลาง ได้แก่ ธรรมะระดับสมาธิเป็นหลักธรรมที่มุ่งอบรมจิตใจให้สงบจาก ปริยภูฐานกิเลสที่รุนแรงจิตใจ โดยอาศัยหลักการทำสมาธิ ซึ่งเรียกว่า การเจริญสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็น กระบวนการฝึกฝนพัฒนาจิตให้สงบปลอดจากปริยภูฐานกิเลส คือ นิเวศน์ ๕ อย่างที่เป็นเครื่องขวาง กั้นจิตมิให้บรรลุคุณธรรมความดี คือ กามฉันทะ ความยินดีติดใจกามคุณลุ่มหลงสยบตกอยู่ในอำนาจ ของรูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะ กลิ่นที่หอมรัญจวนใจรสที่อร่อย สัมผัสที่นุ่มสบาย พยาบาทความคิด กระทำ การเบียดเบียนทำร้ายทำลายผู้อื่นด้วยความอาฆาตแค้นขุ่นเคือง ถีนะมิทธะ ความหดหู่ท้อแท้ เชื่องซึม ความซึมเศร้าเหงาหงอยความเบื่อหน่ายท้อถอย ความง่วงเหงาหาวนอนไม่ยากประกอบจิต บำเพ็ญกุศล อุทัจจกุกุญจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ ความเครียดความแข็งในสิ่งที่ได้กระทำ ในภาวะที่เป็นอยู่และวิจิติจณา ความล่งเลงสัยในคุณธรรมความดี ความไม่แน่ใจความไม่เชื่อมั่น ในพระรัตนตรัยและผลของกรรม เมื่อคนเราได้ฝึกจิตให้เป็นสมาธิตามหลักเจริญกัมมัฏฐาน จิตก็จะ ปลอดจากนิเวศน์และทำให้มีคุณภาพสูงขึ้นตามลำดับ โดยมีความพร้อมและความสามารถที่จะ สรรสร้างกระทำแต่ความดีทั้งแก่ตนและผู้อื่นต่อไป

ธรรมะระดับสูง ได้แก่ ธรรมะระดับปัญญาเป็นหลักธรรมที่มุ่งฝึกฝนจิตให้เกิดปัญญา สามารถเอาชนะ อนุสัยกิเลสที่แอบแนบประจำอยู่ในจิตใต้สำนึก (ภวังค์จิต) ได้อย่างรู้เท่าทัน โดยมีความรอบรู้สภาวะที่เป็นจริงของสรรพสิ่งตามที่มีนเป็นหรือตามความเป็นจริงเช่น รู้จักเข้าใจว่า ทุกชีวิตที่เกิดมามีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เสื่อมสลายไปในที่สุดสังขารธรรมคือ สิ่งที่ยั่งยืนประดังทั้งที่มีใจครอง เช่น มนุษย์หรือไม่มีใจครองเช่นแผ่นดิน ล้วนมีสามัญลักษณะ คือ ลักษณะความ เปลี่ยนแปลงร่วมที่เหมือนเดิมอยู่ ๓ ประการ ซึ่งเรียกว่า ตกอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ความ ไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความไม่ใช่คน กระบวนการฝึกจิตให้เกิดปัญญาที่สามารถตัด กิเลสที่แอบแฝงทำให้จิตเศร้าหมองต่างๆได้อย่างเฉียบพลันนี้เรียกว่า การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน การปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐานนี้เป็นเหตุปัจจัยที่สนับสนุนกัน โดยจัดเป็นการเจริญวิปัสสนาที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมจิต^{๔๔}

๓.๔.๒ การปฏิบัติธรรมตามทีปรากฏในวิมานวัตถุ

จากการวิเคราะห์หลักการปฏิบัติธรรมในทางพุทธธรรมในวิมานวัตถุ นั้น พบว่ามี ๙ หมวด ใหญ่ ๆ คือ ปฏิสันถาร ๒ , บุญกิริยาวัตถุ , การดูแลมารดาบิดา การบูชาบุคคลและวัตถุที่ควรแก่ การบูชา , อนุบุพพิภดา ๕ , อริยสัจ ๔ , พระรัตนตรัย ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒ และวัตถุบท ๗ ประการ โดยมีเนื้อหาสาระที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

^{๔๔} พระสมชาติ ฐิติปัญโญ (เครือน้อย), “จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา เรื่อง “อ้ายร้อยชอด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย), ๒๕๔๖.

๓.๔.๒.๑ การมีปฏิบัติสังการ ๒

เป็นธรรมเนียมอันดีงามในสังคมของชาวพุทธเมื่อมีแขกไปมาหาสู่ถึงบ้านหรือเคหสถานย่อมจัดแจงสิ่งของไว้ต้อนรับ เช่น ข้าว น้ำ อาหาร เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่เจ้าของบ้านพึงกระทำหรือปฏิบัติต่อแขกผู้มาเยี่ยมเยือน โดยการปฏิสังการนี้ จัดอยู่ในกลุ่มของหลักธรรมชื่อว่า ทาน หมายถึง การให้ การแบ่งปัน สิ่งที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ เพื่ออนุเคราะห์สังเคราะห์ตอบแทนหรือบูชาคุณ โดยมุ่งเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นหลักใหญ่ ทานมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ^{๔๖} คือ ทายก (ผู้ให้) ไทยธรรม (สิ่งที่ให้) และปฏิคาหก (ผู้รับ) ประเภทแห่งทานตามนัยแห่งพระสูตรที่มาหลายแห่ง และการจัดประเภทแตกต่างกันไป เมื่อมุ่งถึงสิ่งที่ให้ จัดเป็น ๒ ประเภท อามิสทานและธรรมทาน ส่วนอภัยทานนั้นในมังคลัตถีปณีได้จัดรวมเข้ากับธรรมทาน^{๔๗}

ในเรื่องนี้ ผู้วิจัย เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกหากมองเจตนาว่าเป็นการแสดงควมมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อต่อแขก เพราะอาจจะเหน็ดเหนื่อยในการเดินทางมาเมื่อได้ของต้อนรับจากเจ้าบ้านจะเป็นน้ำ – อาหารที่สมบูรณ์แล้วแม้ก็จะทำต่อไปในข้างหน้าย่อมสำเร็จได้โดยง่าย

ตัวอย่างเช่นเรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรผู้มิเคราะห์ ซึ่งมีเรื่องย่อว่า มีบุรุษคนหนึ่งทำอาชีพด้วยเป็นนายเพชรฆาต คือ ฆ่าโจรเป็นอาชีพ พระสารีบุตรเถระ มองเห็นอุปนิสัยในการบรรลุนิพพานของเขา จึงไปปรับบิณฑบาตที่หน้าบ้านขณะเดียวกันนั้น เขาก็ต้องการที่จะฟังธรรมด้วยแต่จิตใจสับสนและกระวนกระวายใจด้วยความหิว เนื่องจากทำงานหนักมาตลอดวันและผลของกรรมหนักเบียดเบียนอยู่เสมอจึงไม่อาจจะฟังธรรมให้เข้าใจได้ ฉะนั้น เมื่อพระสารีบุตรเถระรับข้าวยาตุแล้วจึงบอกให้เขากินอาหารก่อน แล้วจึงรับฟังธรรมเทศนาในภายหลังเขาปฏิบัติตามปรากฏว่าผลที่ได้ คือ ทำให้เขาเกิดศรัทธาและเข้าถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิตภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตจึงได้เสวยบุญด้วยการปฏิสังการในชั้นดุสิตวิมาน

ความหมายของการปฏิบัติธรรมข้อนี้ คือ “ปฏิสังการ” หมายถึง การต้อนรับการรับรองหรือการทักทายปราศรัย แบ่งออกเป็น ๒ ประการ^{๔๘} ได้แก่

- ๑) อามิสปฏิสังการ คือ การต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ
- ๒) ธรรมปฏิสังการ คือ การต้อนรับด้วยธรรมหรือโดยธรรม^{๔๙}

ตัวอย่างในการแสดงปฏิสังการ ๒ มีอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้

๑. ในจตุตถปิฎกวิมาน ได้กล่าวถึงหญิงคนหนึ่งชาวเมืองราชคฤห์ เพราะได้ทำอามิสปฏิสังการ ด้วยการจัดตั้งถวายแด่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งแล้วให้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนตนภายหลังที่สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในวิมาน^{๕๐}

๒. ในสิริมาวิมาน คือ วิมานของนางสิริมา ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เป็นธรรมปฏิสังการ และได้บรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกันกับนาง

^{๔๖} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๓๘๘.

^{๔๗} มงค. (ไทย) ๓/ ๒.

^{๔๘} อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๙๗/๑๑๖.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

^{๕๐} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔/๔.

อุตตราบรรลุลูกศรพิชิตคามิพลหลังจากนั้น นางก็ได้ถวายสลากัฏฐ์แด่พระสงฆ์วันละ ๘ เป็นอาภิส ภูษณการเป็นประจำในขณะที่เป็นมนุษย์^{๕๑}

ในกรณีที่ ๒ นี้ หากวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า การต้อนรับภูษณการของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นจึงเป็นธรรมภูษณการ คือ การต้อนรับโดยธรรม หมายถึง เมื่อมีผู้ปรารถนาจะฟังธรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมอันสมควรแก่อุปนิสัยของบุคคลนั้นๆ แต่ผลที่เกิดจากการแสดงธรรมได้ปรากฏแก่นางสิริมาผู้ฟังธรรมกระทั่งได้บรรลุโสดาปัตติผลดังกล่าแล้ว

๓.๔.๒.๒. การปฏิบัติธรรมเพื่อยกระดับจิต

คำว่าปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีความหมายครบทั้งศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นตัวแห่งการปฏิบัตินั้น แต่ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเมื่อพูดถึงคำว่า “ปฏิบัติ” มักจะเน้นไปในเรื่องของการทำงานสมาธิหรือการฝึกสมาธิอย่างเดียว

ก. หลักไตรสิกขา^{๕๒}

ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เป็นกระบวนการศึกษา ปฏิบัติ พัฒนาคนให้เจริญออกมาด้วยคุณความดีต่างๆ ในพระพุทธศาสนาทั้งหมด โดยจัดลำดับเรียงจากข้างนอกไปหาข้างใน หรือจากส่วนหยาบไปหาส่วนละเอียด กล่าวคือศีลอยู่ที่ตัวของเรานี่มองเห็นคือตัวของเรานี่แสดงออกมาภายนอกทางกายและวาจา ถ้ากระทำทางกายก็เป็นกายกรรม ถ้าเป็นทางวาจาคือคำพูดก็เป็นวจีกรรม แม้ว่าทั้งหมดนั้นจะออกมาจากใจคือ เจตนาแก่การกำหนดศีลนั้น กำหนดที่พฤติกรรมซึ่งแสดงออกมาทางกายและวาจา ส่วนสมาธิจะอยู่ลึกเข้าไปข้างในที่มองไม่เห็น คือสามารถมองเห็นที่กายหรือวาจาแต่อยู่ที่จิตใจและปัญญาเป็นขั้นอาศัยจิตที่เป็นสมาธิทำงาน คือ เมื่อใช้จิตนั้นทำงานให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ก็เกิดปัญญาขึ้นเป็นส่วนที่มาเสริมเพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตใจ แล้วจิตใจที่มีความรู้มีปัญญาก็นำเอาความรู้นั้นมาใช้ปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้านกายวาจาให้ดียิ่งขึ้นอีกต่อหนึ่ง^{๕๓}

หลักไตรสิกขา นิยมเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ การให้ทาน การรักษาศีล และการบำเพ็ญจิตภาวนา หรือเรียกว่า ทาน-ศีล-ภาวนา^{๕๔}

๑. ทานมัย คือ การให้ทานแบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของไม่ว่าจะให้ใครก็เป็นบุญ (ทานมัย) การให้เป็นการช่วยขัดเกลาความเห็นแก่ตัว ความคับแค้น ความตระหนี่ถี่เหนียวและความยึดถือในวัตถุ สิ่งของที่แบ่งปันออกไปก็เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

๒. ศีลมัย การรักษาศีลจักเป็นบุญเป็นการฝึกฝนที่จะลด ละ เลิกความชั่วไม่ไปเบียดเบียนใครมุ่งที่จะทำความดีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นเป็นการหล่อเลี้ยงบ่มเพาะให้เกิดความดีงามและพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ให้เกิดต่ำซึ่งคำว่า “ศีล” มีสาระสำคัญอยู่ที่เจตนาหรือความประสงค์ที่จะเว้นซึ่งเรียกว่า วิริยะ คือ (การเว้นจากทุจริต, การเว้นจากกรรมชั่ว)

๓. ภาวนามัย คือ การฝึกกรรมฐานหรือเจริญภาวนามัยจึงเป็นการกระทำกุศลกรรมชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะมโนกรรมต่างจากกรรมทั่วไปตรงที่เป้าหมายการกระทำเป็นไปเพื่อ

^{๕๑} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๖/๑๖-๑๘.

^{๕๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๕๓} ชินวินายะ, อภิสุทธิมรรคและปรมัตถมัญชุสุมหาภิญา ฉบับภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: สัมฤทธิ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒-๗

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

ความสันภาพชาติสันทุกข์ ไม่ต้องไปเกิดในแหล่งกำเนิดใดอีก เนื่องจากจิตอิงอาศัยอารมณ์จึงเกิดขึ้นได้ และธรรมชาติของจิตมีความสัสดายไปตามอารมณ์ของอายนะ ๑๒ และอุปกิเลส ๑๖ ไม่อาจหยุดนิ่งเพื่อการพิจารณาแม้ชั่วครู่ จึงจำเป็นต้องใช้อุบายบางอย่างเพื่อคิดความสัสดายโดยหาสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตอิงอยู่อุบายว่านี่คือที่มาของกิจกรรมที่เรียกว่ากรรมฐาน

คำว่า ภาวนา นั้นเป็นอุบายฝึกจิตโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๕๕} ได้แก่

(๑) สมถภาวนา คือ อุบายสงบใจ หมายถึง อาศัยวิธีการท่องถ้อยคำบางอย่างซ้ำๆ กันและบังคับตนเองในลักษณะการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับคำนั้น สิ่งที่เราสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นแนวคิดความคิดหรือภาพพจน์ของคำนั้นๆ ล้วนเป็นองค์ประกอบของความสงบที่เรียกว่าสมถกรรมฐาน

(๒) วิปัสสนาภาวนา คือ อุบายเรื่องปัญญา หมายถึง อาศัยความรู้สึกรู้ตัวที่มีอยู่รู้ถึงการสัมผัสทางทวารทั้ง ๖ รู้ถึงปรากฏการณ์ทางจิตขณะร่างกายกระทบสิ่งเร้าเฝ้าติดตามการรับนี้ด้วยความตั้งใจ เมื่อมีความตั้งใจอยู่ที่การรับรู้กระทบความคิดต่าง ๆ ก็จะถูกตัดออกไปจนไม่สามารถสอดแทรกเข้ามาได้ไม่เปิดโอกาสให้มีการก่อตัวของแนวคิดภาพลักษณ์หรือความคิดใด ๆ ตามมาเท่ากับเป็นการรู้เท่าทันกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยตรงในทันทีที่เกิดขึ้นจึงไม่เกิดการบิดผันใด ๆ ทางด้านความคิดนี้ คือ ส่วนของกิจกรรมที่เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน ด้วยเหตุผลนี้ การเจริญภาวนาจึงจัดเป็นบุญและเป็นการพัฒนาจิตใจและปัญญาทำให้จิตใจสงบไม่มีกิเลส ไม่มีเรื่องเศร้าหมองเห็นคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ผู้ที่ภาวนาอยู่เสมอย่อมเป็นหลักประกันว่าจิตจะมีความสงบชีวิตมีความสุข คุณภาพชีวิตดีขึ้นสูงขึ้น

ตัวอย่างเช่น เรื่องอุตตราวิมาน^{๕๖} คือ วิมานที่เกิดขึ้นแก่อุตตรา (ธิดาของปุนณเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์) ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะขณะเป็นมนุษย์ นอกจากเธอจะได้รับการอุปัชฌาย์ศีลและ ฟังธรรม แล้วยังปฏิบัติธรรม คือทำสมาธิเจริญวิปัสสนาภาวนาจนกระทั่งบรรลุสุกขาวิมุตติ

สาระสำคัญของภาวนามัย พบว่า เป็นวิธีการฝึกฝนจิตของมนุษย์ให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเหมาะแก่การทำงานทุกอย่าง เพราะเมื่อจิตมีสมาธิตั้งดำรงมั่นคงย่อมเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อหน้าที่การงานทุกประเภท และนอกจากนั้นก็จะยังเป็นประโยชน์และมีอานิสงส์เพิ่มพูนปัญญาอีก ก็คือ การฟังธรรมหรือธรรมภาวนามัยเป็นการบ่มเพาะสติปัญญาให้สว่างไสว ฟังธรรมะ ฟังเรื่องที่ตีมีประโยชน์ต่อสติปัญญาหรือมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ดี เพื่อขัดเกลาจิตใจไม่ให้เกาะเกี่ยวที่จิต

ข. หลักพระรัตนตรัย

พระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า^{๕๗} ด้วยองค์คุณ ๙ ประการด้วยลักษณะน้อมระลึกพระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ หรือน้อมระลึกถึง “นวหรรษคุณ” แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๙ ประการเมื่อย่อลงแล้วก็เหลือเพียง ๓ ลักษณะได้แก่

๑) ปัญญาธิคุณ พระคุณอย่างยิ่ง คือ พระปัญญา

๒) วิสุทธิคุณ พระคุณอย่างยิ่ง คือ ความบริสุทธิ์

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗๙/๒๙๐.

^{๕๖} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕/๑๕-๑๖.

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๙๕/๕๗.

๓) กรุณาธิคุณ พระคุณอย่างยิ่ง คือ พระมหากรุณา^{๕๘}

ในพระคุณ ๓ นี้ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่างๆ มี ๒ คือ ปัญญา และกรุณา ส่วนวิสุทธิเป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้ของพระองค์ท่าน ส่วนคุณค่าทางการปฏิบัติของหลักพระรัตนตรัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดบางประการที่อาจนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ได้คุณค่าทางการปฏิบัติจากการนับถือพระรัตนตรัย ๓ ประการ^{๕๙} ดังนี้

๑. การนำหลักพระรัตนตรัยมาเป็นแนวปฏิบัติพัฒนาตน

หลักพระรัตนตรัย เป็นการสะท้อนถึงการก้าวหน้าขึ้นของความดีมนุษย์ ที่มีให้ผูกพันตนอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะอำนวยผลต่างๆ ให้ ถ้าตนยอมจำนนและจงรักภักดียึดถือเป็น “ที่พึ่ง” ด้วยการอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือ มนุษย์ในสมัยก่อนพุทธกาลคิดอะไรไม่ออกบอกอะไรไม่ได้ และอยากจะพ้นไปจากทุกข์ ก็ยกคำตอบสุดท้ายให้กับสิ่งต่างๆ ที่ตนเชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ประจบเอาใจเพื่อหวังพึ่งสิ่งเหล่านี้ พระพุทธเจ้ามิได้ให้ความสำคัญต่อที่พึ่งภายนอกตัวนี้ โดยทรงมองการพึ่งสิ่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ อาราม หรือ สลูปเจดีย์ เป็นต้น ว่ามิใช่ที่พึ่งอันประเสริฐ เหตุเพราะพึ่งสิ่งเหล่านี้แล้ว มิได้ช่วยให้คนผู้พึ่งหลุดพ้นจากทุกข์ได้ แต่พระองค์ให้ความสำคัญกับความสามารถของตัวมนุษย์เองผ่านการเรียนรู้และปฏิบัติฝึกฝนตนว่า เป็นที่พึ่งของบุคคลได้แท้จริง ดังนั้น จึงทรงแนะนำให้บุคคลพึ่งพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ซึ่งจัดเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ เพราะสามารถทำให้คนผู้พึ่งหลุดพ้นจากทุกข์ได้

๒. การได้หลักตัดสินความเป็นพระอริยบุคคลไปใช้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์นั้น ทำให้ได้ความรู้ว่าด้วยหลักธรรมอันเป็นเกณฑ์ใช้ตัดสินความเป็นอริยบุคคล เป็น “สาวกสงฆ์” ของพระพุทธเจ้า เมื่อผู้ศึกษาได้รู้และเข้าใจหลักเกณฑ์ได้ดี ก็สามารถนำไปใช้สำรวจตรวจสอบพระภิกษุสงฆ์ที่อ้างตนหรือถูกอ้างตนว่า เป็น “อริยสงฆ์” ได้ ในปัจจุบันพบว่า มีพระภิกษุสงฆ์บางรูปอ้างตนหรือพูดบอกเป็นนัยว่าตนเป็นพระอริยสงฆ์ ทั้งๆ ที่การบอกแก่คนภายนอกจัดเป็น “การพูดอวดอุตตริมนุสสธรรม” เป็นอาบัติก็ตาม หรือมีชาวพุทธบางคนเห็นพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีบางรูป ก็หลงคิดไปว่าพระภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ เป็นพระอริยะ

๓. การทำตนให้เป็นชาวพุทธที่ดีตามหลักพระรัตนตรัย

เมื่อชาวพุทธปัญญาตนว่าเป็น “ชาวพุทธ” ซึ่งแปลว่า “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้ว” ก็ต้องทำตนให้เป็นผู้มีศีลธรรมประจำใจ และเป็นผู้รู้แบบมีเหตุผลไม่ถือนามคลั่งตื่นช่า ถือถุขถือถุขยาม แต่ตรงข้ามสิ่งใดที่ดีแล้วให้ทำได้ทุกเมื่อไม่ควรเลือกวันและเวลาทำ และไม่เป็นผู้ตื่นช่าลือตื่นกระแสนิยมไปตามคำโฆษณาชวนเชื่อว่าดีหรือศักดิ์สิทธิ์เป็นอริยะ แต่ให้ใช้ปัญญาพิจารณาพิเคราะห์ให้ดี ด้วยเหตุด้วยผลเสียก่อนว่าเป็นจริงหรือเท็จจึงค่อยเชื่อ และแสวงหาบุญแต่ในเขตพระพุทธศาสนาเท่านั้น

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

^{๕๙} อภิวิวัฒน์ โพธิ์สาน, พุทธศาสนแนวปฏิบัติเพื่อชีวิต (Buddhism Practices for a life), (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐.

ตัวอย่างผู้บูชาคุณพระรัตนตรัย

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่องปาริฉัตตกวิมาน^{๖๐} คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ใช้มาลัยดอกโกศกนุชาพระคุณของพระพุทธเจ้า นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะขณะเป็นมนุษย์เธอได้นำดอกโกศกนุชาอันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นจากป่าไม้อันธวันเข้าไปโปรยลงบนพุทธอาสน์ขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องมัญญกุณฑลสมาณพ^{๖๑} ผู้ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เป็นวิมาน อันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพราะเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาปรากฏขณะนอนป่วยใกล้จะตายเกิดความเลื่อมใส เกิดปีติใจได้ถวายอัญชลีกรรมแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งแรกในชีวิต

ค. อนุพุทฺธิกา ๕

อนุพุทฺธิกา คือ เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์ ซึ่งอนุพุทฺธิกา ๕ ประการ^{๖๒} ได้แก่

(๑) ทานกถา คือ เรื่องทาน, กล่าวถึงการให้ การเสียสละเพื่อแบ่งปันช่วยเหลือกัน

(๒) สีลกถา คือ เรื่องศีล, กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม

(๓) สัคคกถา คือ เรื่องสวรรค์, กล่าวถึงความสุขความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม ที่จะพึงเข้าถึงเมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรมสองข้อต้น

(๔) กามาทีนวกถา คือ เรื่องโทษแห่งกาม, กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกามพร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาจากกาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้

(๕) เนกขัมมานิสังสกถา คือ เรื่องอานิสงส์แห่งความออกจากกาม, กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มีฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

โดยปกติแล้ว พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คฤหัสถ์ ผู้มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมพิเศษ ทรงแสดงอนุพุทฺธิกา ๕ นี้ก่อน แล้วจึงตรัสแสดงอริยสัจ ๔ เป็นการทำให้พร้อมที่จะรับ ดุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้ว ควรรับน้ำย้อมต่าง ๆ ได้ด้วยดี

ง. อริยสัจ ๔

อริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ (The Four Noble Truths) ได้แก่

๑) ทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ขาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ยรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่าอุปทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

^{๖๐} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๙/๕๗.

^{๖๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๑/ ๑๐๘-๑๑๐.

^{๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๒, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๗/๑๘๙.

๒) ทุกขสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

๓) ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมรรค ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

อริยสัจ ๔ นี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ ๔ นี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามกกังสีกา ธรรมเทศนา แปลตามอรรถกถาว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้า ทรงหยิบยกขึ้นถือเอาไว้ด้วยพระองค์เอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (= ตรัสรู้เอง) ไม่สาธุการแก่ผู้อื่น แต่ตามที่อธิบายกันมา มักแปลว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่ต้องปรารภคำถามหรือการทูลขอร้องของผู้ฟัง อย่างการแสดงธรรมเรื่องอื่น ๆ ความจริง จะแปลว่า พระธรรมเทศนาขั้นสุดยอดก็ได้ ซึ่งสมกันเป็นเรื่องที่ทรงแสดงท้ายสุดต่อจากอนุบุพพิกกา ๕ นั้น

ตัวอย่างเช่นรัชชูปมาลวิมาน ^{๖๓} คือวิมานที่เกิดขึ้นแต่หญิงชาวกรุงสาวัตถี ผู้กราบไหว้สักการะเคารพพระพุทธเจ้าในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะขณะเป็นมนุษย์ได้พบพระผู้มีพระภาค ขณะที่เธอกำลังผูกคอตายเพื่อหนีสภาพคนไข้ ที่ถูกนายผู้หญิงด่าว่าทุบตีอยู่เป็นประจำ เมื่อได้ฟังอนุบุพพิกกา ๕ และอริยสัจ ๔ ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ยอมกลับไปปรับใช้ตามเดิม และเป็นเหตุให้นายหญิงและนายชายได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ด้วย

สรุปได้ว่า การเข้าถึงพระรัตนตรัย แม้ที่สุดเพียงความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธองค์เท่านั้น ก็อาจยังบุคคลผู้นั้นให้จิตใจผ่องใสได้เหมือนตัวอย่างที่นำมาเสนอนี้

จ. ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐินั้นหรือ ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง, ต้นทางของความดีงามทั้งปวง มี ๒ ประการ ^{๖๔} ดังนี้

๑) ปรโตโฆสะ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

๒) โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ กระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยอย่างไรก็ตาม ข้อธรรม ๒ อย่างนี้ ได้แก่ ธรรมหมวดที่ ๑ และ ๒ นั้นเอง แปลอย่างปัจจุบัน “องค์ประกอบของการศึกษา” หรือ “บุพภาคของการศึกษา” โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ในที่นี้ใช้คำกว้างๆ

^{๖๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๐/ ๗๐-๗๒.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๑๘.

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่อง ปายาสีวิมาน คือวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้เป็นคนรับใช้เจ้าปายาสีแห่งเสตัพยนครชื่ออุตตระ (ในอรรถกถาเรียกวิมานนี้ว่า “อุคระวิมาน”) เพราะขณะเป็นมนุษย์เขาดำรงอยู่ในสัมมาทิฐิ ได้ถวายอาหารแด่พระสงฆ์ ด้วยความเคารพเป็นประจำ ต่างกับปายาสี ถึงแม้จะกลับใจเป็นสัมมาทิฐิแล้วแต่มิได้ให้ทานด้วยความเคารพจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช^{๖๕}

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่อง เสริสสกวิมาน^{๖๖} คือวิมานไม้ซีก ที่เกิดขึ้นแก่เจ้าปายาสีในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช อดีตผู้ครองเสตัพยนครในแคว้นโกศล เพราะขณะเป็นมนุษย์ท่านได้สนทนาธรรมกับท่านพระกุมารกัสสปเถระ จนกลับใจจากนัตถิกทิฐิ (มีความเห็นผิดว่าไม่มีบุญบาป) เป็นคนตระหนี่ มีธรรมอันลามก มีปกติกเล่าว่าขาดสูญ โลกหน้าไม่มี สัตว์ที่ผุดเกิดไม่มีผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วไม่มี มานับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมจนตลอดพระชนมายุ

สรุปได้ว่า ในเรื่องเหล่านี้ ในรายละเอียดได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้คนเราดำรงอยู่ในสัมมาทิฐิด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ ปัจจัยภายนอก คือ ความรู้จากคนอื่นและสื่อต่าง ๆ และปัจจัยภายในตัวเรา คือ ความคิดเห็นที่ถูกต้องไม่เห็นผิดจากคลองธรรม

ฉ. หลักวัตรบท ๗ ประการ

ในปฐมเทวสูตร สักกสังยุต^{๖๗} พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ได้บำเพ็ญวัตรบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตรบท ๗ ประการ จึงได้เป็น ท้าวสักกะ วัตรบท ๗ ประการนั้น ได้แก่

(๑) เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต

(๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต

(๓) พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต

(๔) ไม่พูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต

(๕) มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต

(๖) พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต

(๗) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้น ก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที ท้าวสักกะ มีพระนามหลายพระนาม พระพุทธเจ้าตรัสกับเจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาสิถึงพระนามของท้าวสักกะ แต่ละพระนามบอกถึงคุณสมบัติ หรือความดีที่พระองค์เคยทำมาในอดีตว่า

๑. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ท้าวสักกะเป็นมาณพชื่อว่า มฆะ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวมฆา

๒. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานมาก่อน ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ปุรินทะ

๓. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสักกะ

๔. เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ให้ที่พักอาศัย ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าววาสวะ

^{๖๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๐/๓๐-๓๒.

^{๖๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๒/ ๑๑๐-๑๑๑.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

๕. ท้าวสักกะทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสหสังยน์

๖. ท้าวสักกะทรงมีนางอสุรกายญานามว่าสุชาเป็นปชาบดี ฉะนั้น จึงมีพระนามว่า ท้าวสุขัมบดี

๗. ท้าวสักกะทรงครองราชย์สมบัติด้วยความเป็นใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงมี พระนามว่า เทวานมินทะ

คำศัพท์ที่หมายถึงท้าวสักกะ มี ๒๐ คำ ^{๖๘}ได้แก่

๑) สกก ท้าวสักกะ ผู้สามารถชนะอสูรได้ ชื่อว่าสักกะ หรืออีกความหมายหนึ่งหมายถึงพระอินทร์เคยเกิดเป็นมนุษย์ ได้ถวายทานโดยเคารพ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สักกะ

๒) ปุรินทท ท้าวปุรินททะ ผู้ให้ทานในกาลก่อน ชื่อว่า ปุรินททะ หรือท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ได้เคยให้ทานในกาลก่อน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า ปุรินททะ

๓) เทวราช ท้าวเทวราช พระราชาของเทวดา ชื่อว่า เทวราชะ

๔) วชิรปาณิ ท้าววชิรปาณิ ผู้มีอาวุธในมือ ชื่อว่า วชิรปาณิ

๕) สุขุมปติ ท้าวสุขัมบดี สามีนางสุชา, ท้าวสักกะผู้เป็นสามีนางสุชา ลูกสาวอสูร ชื่อว่า สุขัมปติ, ท้าวสักกะจอมเทพมีนางอสุรกายญานามว่าสุชาดาเป็นพระชายา ฉะนั้นจึงถูกเรียกว่า สุขัมบดี

๖) สหสสกุข ท้าวสหสังกะ, ผู้คิดได้ขณะละพันอย่าง, พระอินทร์เป็นผู้สามารถเห็นความต้องการที่เทวดาและมนุษย์จำนวนมากพากันคิดแล้ว จึงชื่อว่า สหสังกะ หรือท้าวสักกะคิดเนื้อความได้หลายพันนับโดยครู่เดียว ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า สหสังกะ

๗) มหินทท ท้าวมหินทะ, ผู้เป็นจอมเทพ, จอมเทพผู้ประเสริฐ, ผู้ที่เหล่าเทวดาบูชา, ผู้เป็นราชาของเทวดาจำนวนมาก หรือผู้ที่เทวดาพากันบูชา หรือพระอินทร์ผู้ประเสริฐ ชื่อว่า มหินทะ

๘) วชิราวุธ วชิราวุธ ท้าววชิราวุธ, ผู้มีวิเชียรเป็นอาวุธ ชื่อว่าวชิราวุธะ และวชิราวุธะ

๙) วาสว ท้าววาสวะ ผู้มีรัตนะมาก, ท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ในกาลก่อน ได้ให้ที่อยู่อาศัยเป็นทาน ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า วาสวะ

๑๐) ทสสตนยณ ท้าวทสสตนยน์ ผู้มีตาหนึ่งพัน ชื่อว่า ทสสตนยนะ

๑๑) ตติวาธิภู ท้าวตติวาธิภู ผู้ครอบครองโลกสวรรค์ทั้งสอง (คือ เทวโลกและวิมานอสูร) ชื่อว่า ตติวาธิภู

๑๒) สุรนาถ ท้าวสุรนาถ ผู้เป็นที่พึ่งของเทวดา ชื่อว่า สุรนาถะ

๑๓) ภูตปติ ท้าวภูตปติ ผู้ปกครองสัตว์โลก ชื่อว่า ภูตปติ

๑๔) มฆว ท้ามฆวาน ผู้ที่เทวดาควรบูชา ชื่อว่า มฆวะ, เมื่อก่อนท้าวสักกะเคยเป็นมนุษย์ชื่อ มฆะ ฉะนั้น จึงถูกเรียกว่า มฆวะ

^{๖๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อิทธิฐานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ ปรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

๑๕) โกสีย ท้าวโกสีย ผู้มีคลังสมบัติ ชื่อว่า โกสียะ, เพราะพระอินทร์เป็นโกสีย โคตรจึงชื่อว่า โกสียะ

๑๖-๑๗) อินท, เทวานมินท พระอินทร์, ท้าวเทวานมินทะ, ผู้เป็นจอมเทพ, ท้าวสักกะเป็นพระราชapakครองเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ จึงเรียกท้าวสักกะว่า เทวานมินทะ

๑๘) วตฺรภู ท้าววตฺรภู, ผู้ปกครองวตฺรอสูร จึงชื่อว่า วตฺรภู

๑๙) ปากสาสน ท้าวปากสาสน์, พี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากะ, ผู้สั่งสอน และฝึกปากะอสูรพี่ชายของวตฺรอสูร ชื่อว่า ปากสาสนะ

๒๐) วิโทษ ท้าววิโทษะ, ผู้แผ่อำนาจ ชื่อว่า วิโทษะ

ชื่อที่นิยมมากที่สุดคือ คำว่า สกก คัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา จะใช้ศัพท์ว่า สักกะ เป็นส่วนมาก ที่ปรากฏเป็นชื่ออื่นเช่นพระอินทร์มีพบเป็นส่วนน้อยโดยเฉพาะศัพท์ว่า พระอินทร์ จะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่

เรื่องวัดตบพ ๗ ประการ ปรากฏในจิตตลดาวิมาน โดยกล่าวถึง อุบาสกชาวเมืองสาวัตถี ได้เลี้ยงดุสิตามารดา ให้ทาน และรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ หลักธรรมที่ควรนำมาปฏิบัติในวิมานนี้ คือ การเลี้ยงดุสิตหรือการอุปัฏฐากบิดามารดา จัดเป็นมงคลอย่างยิ่งต่อบุตรธิดาดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “มาตาปิตุอุปัฏฐานํ เอตมมงคลมุตตม”

สรุปได้ว่า บุคคลที่ดูแล เลี้ยงดูมารดาบิดาอยู่เป็นปกติ นั้น ย่อมเป็นคนดีของสังคม ถือว่าเป็นบุตรกตัญญูรู้คุณบุพการี และยังมีความเชื่อที่ว่าหากผู้นั้นตกไปในสถานที่ใดๆ ก็ตาม ย่อมมีแต่ความเจริญก้าวหน้าไม่มีตกต่ำ ตรงกันข้าม หากผู้ไม่ดูแล ไม่ใส่ใจต่อบุพการี คงได้รับผลตรงข้ามเช่น คือ ถูกคนประณามว่าเป็นบุตรอกตัญญู เป็นคนไม่ดี เป็นคนไม่ควรคบหาสมาคม ควรหลีกเลี่ยงคบหาสมาคมนี้ให้ห่างไกล

๓.๔.๓ ประโยชน์ที่มีต่อบุคคล

เรียกว่า อัตถะ (ประโยชน์ตน) ได้แก่ การถึงประโยชน์ ๒ อย่างมีประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในชาติหน้า โดยผลที่เกิดขึ้นนั้นตนได้รับประโยชน์ เน้นการพึงตนได้ทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือ เป็นตัวถ่วงสังคมให้ตกต่ำลง คือ ไม่สร้างปัญหาแก่สังคมทุกระดับ ขณะเดียวกันก็ทำบุญกุศล หรือพัฒนาตนให้เป็นประโยชน์ หาที่พึ่ง อันประเสริฐแก่ตน^{๖๙} ประโยชน์บุคคลมี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ประโยชน์ระดับตน (ทิฐฐธัมมิกัตถะ)

อันเป็นเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพที่ดีในสังคม มีเกียรติ การจะบรรลุถึงเป้าหมายระดับนี้ได้ ต้องประกอบด้วยหลักพุทธธรรมสำคัญได้แก่ความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านในการทำงานความประหยัทยอดออม รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้มิให้เสื่อม การรู้จักพบสมาคมกับคนดีแล้วนำเอาคุณสมบัติของคนดีมาเป็นตัวอย่าง และรู้จักวิธีหาทรัพย์สินเงินทอง และ

^{๖๙} ขุ.จ. (บาลี) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

รู้จักทางเสื่อมของเงินทอง แล้วใช้จ่ายทรัพย์ตามความจำเป็น จึงจะถือว่าได้รับความสุขจากการปฏิบัติในระดับต้นนี้

๒) ประโยชน์ในชาติหน้า (สัมปรายภักตยะ)

หมายถึง ประโยชน์ที่จะได้รับภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว โดยเป็นเครื่องประกันว่าผู้พัฒนาตนเองดีแล้วจะไม่ไปสู่ทุกคติ มีอบายนรก เปต หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ตรงข้ามชีวิตหลังความตายของเขาจะไปสู่สุคติมีเทวโลก และมนุษย์ เป็นเบื้องหน้า ด้วยการสร้างคุณธรรม คือความมีศรัทธา ความถึงพร้อมด้วยศีล ความเสียสละสิ่งของวัตถุทรัพย์สินเป็นทาน และความมีปัญญา เป็นเหตุให้สำเร็จประโยชน์ในเบื้องหน้าได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

๓.๔.๔ ประโยชน์ที่มีต่อสังคม

อุภยัตตยะ คือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย^{๗๐} ได้แก่ ตนและสังคมได้รับประโยชน์ร่วมกันเพราะกิจกรรมนั้นๆ อำนวยให้ เช่น การบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์มีการสร้างโรงพยาบาล ถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำ ขุดลอกคูคลอง ตลอดจนการแสดงออกที่เกื้อกูลแก่สังคม ส่วนหลักธรรมบางข้อในวิมานวัตถุก็ยังประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ในกรณีเพื่อรักษาผลประโยชน์หรือคุณความดีทั้งต่อตนเอง และบุคคลอื่นในขณะเดียวกัน ก็มีตัวอย่างเช่น การปฏิบัติตามหลักของอนุพุทธิกถา ๕ เช่น

(๑) ทานกถา (การกล่าวถึงเรื่องเสียสละ/การบริจาค)

เป็นส่วนที่ตนควรให้ประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและตน ก็ได้ประโยชน์ด้วยเช่นกัน ก็คือการให้บริจาทาน เนื่องจากผู้ให้ทานย่อมมีจิตผ่องใส ส่วนผู้รับทานย่อมดีใจและบรรเทาความทุกข์กายลงไปได้บ้าง อีกอย่างหนึ่ง การรักษาศีล ย่อมยังประโยชน์ทั้งต่อบุคคลผู้รักษาเอง และมีผลดีต่อส่วนรวม ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างไม่ระหวาด ระแวงภัยซึ่งกันและกันหากบุคคลปราศจากศีลแล้ว สังคมก็วุ่นวาย เอารัดเอาเปรียบกันมากยิ่งขึ้น และทำร้ายกันอย่างไม่มีความเมตตาต่อกัน

(๒) กามาทินวกถา (เรื่องการเห็นโทษของกาม)

เนกขัมมานิสังกถา (เรื่องผลดีหรืออานิสงส์ของการออกจากกาม) เป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพราะว่าการพิจารณาโทษของกามซึ่งเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส กระทั่งสามารถบังคับจิตใจของตนให้ดำรงอยู่ในหลักกามสังวรได้ เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็จะไม่ทำผิดประเวณี ไม่ล่วงเกินทางเพศหรือก่อปัญหาอาชญากรรมทางเพศ

(๓) สิลกถา (การกล่าวถึงเรื่องศีล/ความประพฤติที่มีระเบียบวินัยในตนเอง)

เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนและคนอื่น เพราะคนมีศีล ย่อมเป็นที่รัก ที่เคารพต่อปวงชนไปในสถานที่ใดคนอื่นก็ให้เกียรติ เพราะไม่มีมลทินความผิดใด ๆ เช่น ไม่ทำร้ายคนอื่นไม่ลักขโมยสิ่งของ ๆ คนอื่น ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสิ่งมีเมา

อีกกรณีหนึ่ง ท่านเรียกว่า ปรีตถะ แปลว่า ประโยชน์คนอื่น ได้แก่ การพัฒนาตนเองตามหลักประโยชน์ ๓ อย่างที่กล่าวมาแล้ว และไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เกี่ยวข้องกับสังคม หน้าที่งานการร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยจะต้องอาศัยหลักธรรม คือกรุณา และมีหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ สังคหวัตถุ ๔ นั่นเอง สงเคราะห์ อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อ ดูแลกันและกันให้เป็นที่พึงทั้งภายนอก คือ วัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

^{๗๐} พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

เมื่อกล่าวถึง ประโยชน์ต่อสังคมนั้น มีหลายระดับด้วยกัน ได้แก่

(๑) หลักธรรมที่เอื้อต่อการช่วยเหลือกันและกันในระดับครอบครัว เช่น วัตตบท ๗ ประการ ข้อว่าด้วยการดูแลเลี้ยงดูบิดามารดา

(๒) หลักธรรมที่เอื้อต่อการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์แก่บุคคลอื่น เช่น การบริจาค ปัจจัย ๔ เป็นทาน (ทาน) การรักษาระเบียบวินัยส่วนรวม (ศีล) การไม่ทำลายวัตถุสิ่งของอันเป็นสมบัติของชาติของแผ่นดิน และไม่ทำลายผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม เช่น ไม่ทุจริต คอร์รัปชันต่อหน้าที่ทางราชการให้เสียหายแก่รัฐ ไม่ฉ้อโกงประชาชน ไม่ค้าขายอาวุธเถื่อน ไม่ค้าขาย คดโกง ไม่หลอกลวงผู้อื่นเลี้ยงชีพ เป็นต้นข้อนี้ ถือได้ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

เมื่อบุคคลนำหลักพุทธธรรมในคัมภีร์วิมานวัตถุไปประยุกต์ใช้แล้วย่อมทำให้ตนเองและคนอื่นได้รับอานิสงส์หรือผลดีของการปฏิบัตินั้นด้วย เช่น กามาทีนวกถา (การพรรณนาเรื่องโทษของกาม) จะทำให้มองเห็นโทษหรือภัยที่เกิดจากกามหรือความต้องการของจิตที่ไม่มีขอบเขต อาจจะทำให้ประพฤติดีศีลธรรมล่วงเกินประเวณีของคู่ของผู้อื่นได้แต่หากพิจารณาอยู่เสมอ ย่อมทำให้เกิดความเมตตาแทนความเห็นแก่ตัว, สัคคกถา (การพรรณนาเรื่องสวรรค์) หรือการทำความดีแล้วไปสู่สถานที่ดีสถานที่สมบูรณ์ไม่ลำบาก เพราะตนเคยให้ทานรักษาศีลเป็นต้นจึงจะไปสู่สถานที่เช่นนั้นได้

๓.๕ สรุป

สรุปหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวิมานวัตถุที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในวิมาน พบว่ามีดังนี้ ปฏิสันถาร ๒ ได้แก่ อามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร, บุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ ทานมัย สීමมัย ภาวนามัย อปจายามัย ไวยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ธรรมัสสวนมัย ธรรมเทศนามัย และทิจจุชกรรม, หลักของศีล ได้แก่ ศีล ๕ ศีล ๘ และอุโบสถศีล ตลอดจนศีลของพระภิกษุ ๒๒๗ ลีขาบท, พระรัตนตรัย ๓ คือ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ, อนุปพพิกขา ๕ ได้แก่ ทานกถา สीलกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา, อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค, ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒ ได้แก่ ปรัตติยสัจและโยนิโสมนสิการ, วัตตบท ๗ ได้แก่ เลี้ยงมารดาบิดา ตลอดชีวิต ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต พุดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ไม่พุดคำส่อเสียดตลอดชีวิต มีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน พุดคำสัตย์ตลอดชีวิต ความไม่โกรธ